

Ватан тарихини ёритишда назарий-методологик асосларни билиш катта аҳамиятга эга. Илмийлик, ҳолислик, тарихийлик методлари тарихни ёритишнинг асосий қалити ҳисобланади.

Биринчидан, яратилган ўзбек халқи ва унинг давлатчилиги тарихи концепцияси асосида тарихни даврларга бўлиш ва уларни чуқур таҳлил қилиш лозим. Энг асосий вазифалардан яна бири – мустақиллик даврида яратилган янги тадқиқотлар асосида объектив тарихни ўргатишни ташкил қилишдир.

Илмийлик билан бир қаторда ҳолислик туради. Бунда таҳлил қилинаётган ҳар бир тарихий воқеа-ҳодисаларни ҳолис, ҳаққоний равишда ўрганиш ёки тарихнависнинг хоҳиш-иродасидан ташқарида, воқеа-ҳодисалар қандай содир бўлган бўлса, шунда-лигича ёритиш кўзда тутилади. Ҳар бир тарих ёзувчи киши шахс сифатида ўзининг фикри-мулоҳазалари, идроки ва бошқа ҳис-туйғулар орқали атрофни ўраб турувчи муҳит билан узвий равишда боғлиқ. Бу боғлиқлик унга ўз таъсирини ўтказади. Ҳолислик талаб қиладиган қоидалар шундан иборатки, ушбу йўналишда тарихий-маданий тараққиётни (тарихнинг турли даврларида) ўрганиш жараёнида бўлиб ўтган ёки шу тараққиёт билан боғлиқ бўлган жамияти воқеа-ҳодисаларни ҳеч бир ўзгаришларсиз, қандай бўлиб ўтган бўлса, ўша ҳолатда талқин ва таҳлил этиш, тек-шириш ва ҳулосалар чиқариб яхлит ҳолга келтириш ўта муҳимдир. Бу ҳолатда аниқ манбавий асосларга таяниш, тарихий жараёнларнинг ўзаро ҳамбарчас боғлиқлигини асослаш лозим бўлади. Бу жараёнда ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш жараёнларини ўзаро солиштириш, қиёслаш ва таққослаш фақат ижобий натижалар бериши табиий ҳолдир.

Ўзбекистон тарихини ўрганишнинг услубий асосларидан яна бири — бу воқеа ва ҳодисаларни диалектик тарзда ўрганишдир. Диалектика олам ягона ва яхлит, унда содир бўладиган ҳодисалар, воқеалар умумий ва ўзаро боғлиқлигида, узлуксиз ҳаракатда, зиддиятчи тараққиётда бўлади, деб таълим беради.

Бу услуб Ўзбекистон тарихини ўзлаштиришда уни тўлалигича, воқеа-ҳодисаларни бир-бири билан боғлиқликда, айрим тарихий воқеаларни ўргатувчи фанларни ҳам бир бутунликда, унинг бўлақларини ажратиб олмаслик ва воқеа-ҳодисаларни доимо ўзгаришда, ривожланишда ўрганишни тақозо қиладди. Бирор бир давр ҳақида фикр-мулоҳаза юритилаётган бўлса, ана шу даврнинг ўзига хос хусусиятларини англаб олиб, уни кўрсатишни талаб қиладди. Диалектик услубга асосланиб, тарихий жараённи умумийлик ва алоҳидалик қоидалардан қилиб чиққан ҳолда тушуниш лозим.

Диалектик услуб Ўзбекистон тарихини аввало Ўрта Осиё, колаверса, жахон халклари тарихи билан боглик холда ўрганишни такозо этади. Чунки мавжуд бўлган хар бир халк, миллат ёки элат тарихи факат ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб турса-да, бутун инсоният тараккиёти тарихи билан умумий богланишдадир.

Хакикатдан хам, ўзбек халкининг сиёсий, ижтимоий-иктисодий ва маданий ривож-ланиши жахон тарихи тараккиётининг ажралмас кисмидир. Энг кадимги даврлардан бошлаб якин ўтмишга кадар Ўрта Осиё, Шаркий Туркистон, Еттисув, Эрон, Афғонистон, Шимолий Хиндистон каби худудлар ўртасида ягона иктисодий ва маданий макон мавжуд эди.

Ўзбекистон тарихини ўрганишда тарихийлик услуби хам алохида ўрин эгаллайди. Бу услуб тарих жараёнида содир бўлган воқеа-ходисаларни ўрганишда кетма-кетликни талаб килади. Бир воқеа-ходиса билан бошқасини сабаб-оқибатли богланиши хам кўрсатилади. Тарихийлик воқеа-ходисаларни кай тарзда содир бўлганлигини, жамият ривожланишида айрим шахслар ва уларнинг роли тўғрисида тўғри, хакконий фикр юритишга ўргатади.

Тарихийлик услуби халкнинг ўтмишига, хозирги замони ва келажагига ягона тарихий жараён сифатида ўтмиш хозирги замонни тайёрлайди, хозирги замон келажакни яратади, деган тараккиёт конуни асосида карашни талаб килади. Бўлиб ўтган тари-хий-маданий жараёнларни, аجدодларимиз колдирган улкан меросни канчалик чукур ва хар томонлама ўргансак, англаб етсак хамда кенг таргиб этсак, хозирги замонни шунчалик мукамал тушуниб, келажакни ёркин тасаввур этамиз.